

WSTĘP

Humanizm chrześcijański przyjmuje niezbywalną godność człowieka, mającą ostateczną podstawę w Bogu, Stwórcy i Zbawicielu. Skoro jest On naszym Ojcem, to my wszyscy jesteśmy dziećmi Bożymi powołanymi do uczestnictwa w Jego życiu i działaniu. Uznanie Boga za praźródło wszelkiego bytu i najwyższego moralnego prawodawcę afirmuje jednocześnie naszą immanencję w świecie i odpowiedzialność za własny los¹. Bytowa zależność od Stwórcy nie ma charakteru zniewolenia. Stworzył On nas na swój obraz i podobieństwo (por. Rdz 1,27)², jako osoby kochane i zdolne do kochania. „Tym samym obdarzył nas wyjątkową godnością, zapraszając, abyśmy żyli w komunii z Nim, w komunii z naszymi siostrami i braćmi, z poszanowaniem całego świata stworzonego”³. Godność ta kieruje się prawem miłości. Jeżeli jest ono przyjęte i realizowane – konkluduje papież Franciszek – staje się najpotężniejszym środkiem przemiany życia i relacji z Bogiem i ludźmi, otwierając nas na solidarność i dzielenie się⁴.

Biblijna historia Kaina i Abla pokazuje jednak, że istnieje możliwość zdrady tego powołania. Pytanie Boga, jakie postawił On Kainowi po zabiciu przez niego brata: „Gdzie jest twój brat, Abel?” (Rdz 4,9a), powtarza się w każdym pokoleniu. I niestety, powraca wciąż dramatyczna odpowiedź Kaina: „Nie wiem. Czyż jestem stróżem brata mego?” (Rdz 4,9b)⁵. Więcej, na początku trzeciego tysiąclecia ludzka obojętność wobec Boga, bliźnich i całego stworzenia się potęguje. Jest ona realną pokusą również dla chrześcijan. Fałszywy humanizm, połączony z praktycznym

¹ Por. S. Kowalczyk, *Humanizm chrześcijański*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, Lublin 1993, kol. 1314.

² Teksty biblijne pochodzą z *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 1991⁴ [*Biblia Tysiąclecia*].

³ Franciszek, *Wiara i godność ludzka* (Audiencja generalna, 12 VIII 2020), „L'Osservatore Romano” 41 (2020), nr 9, s. 12.

⁴ Por. tenże, *Braterstwo podstawą pokoju i drogą do niego* (Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014 roku, 8 XII 2013), „L'Osservatore Romano” 35 (2014), nr 1, s. 5.

⁵ Por. tenże, *Z tego samego ciała* (Audiencja generalna, 18 II 2015), „L'Osservatore Romano” 36 (2015), nry 3-4, s. 37-38.

materializmem, myślą relatywistyczną i nihilistyczną – stawia diagnozę papież Bergoglio – sprawia, że człowiek myśli, że jest twórcą samego siebie, swojego życia i społeczeństwa, czuje się samowystarczalny i dąży nie tylko do zastąpienia Boga, lecz całkowitego obywatelstwa się bez Niego. Myśli, że nie ma żadnych zobowiązań wobec nikogo, oprócz samego siebie, i domaga się jedynie praw⁶. Zamknięcie w sobie wywołuje znieczulenie serca. Zapomina ono o bezinteresowności, traci zdolność do okazywania braterstwa i współczucia. Utrata więzi powoduje narastanie poczucia duchowego sieroctwa, „wielkiej pustki i samotności”⁷.

W obliczu tych zranień, kiedy wielu „nie wie, jak je uleczyć, albo sądzi, że uleczenie ich jest niemożliwe”⁸, Franciszek apeluje o rozpoczęcie „rewolucji czułości”⁹, która jawi się jako nowa droga do humanizmu chrześcijańskiego. Szczególnie od chrześcijan wymaga, aby „byli twórcami rewolucji czułości”¹⁰. Pomoże ona przemienić serca zatwardziałe w serca otwarte i pełne miłości¹¹. Tylko „patrznie sercem” uzdalnia do powiedzenia „nie” zglobalizowanej kulturze obojętności i prowizoryczności, dzięki czemu można budować społeczeństwo „głęboko ludzkie”¹². Odniesienie do ludzi słabych, marginalizowanych, odrzuconych i ubogich jest sprawdzianem wiarygodności chrześcijan i prowadzi ich ku radosnej świętości, która jest „najpiękniejszym obliczem Kościoła”¹³.

„Syn Boży przez swe wcielenie zachęcił nas do rewolucji czułości” – pisze papież w adhortacji *Evangelii gaudium*. Ludzkie braterstwo odrodziło się w Nim i z Niego, z Jego śmierci i zmartwychwstania. Krzyż jest ostatecznym „miejszem” powstania braterstwa, którego ludzie nie są w stanie sami stworzyć. „Ten, kto przyjmuje życie Chrystusa i żyje w Nim, uznaje Boga za Ojca i Jemu całkowicie oddaje samego siebie, kochając Go ponad wszystko. Człowiek pojednany widzi

⁶ Por. Franciszek, *Przezwyć obojętność i zyskaj pokój* (Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2016 roku, 8 XII 2015), „L'Osservatore Romano” 37 (2016), nr 1, s. 5.

⁷ Tenże, *Jak w Efezie* (Homilia na uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, 1 I 2017), „L'Osservatore Romano” 38 (2017), nr 1, s. 14. Por. M. Borghesi, *Jorge Mario Bergoglio. Biografia intelektualna. Dialektyka i mistyka*, tłum. D. Chodyniecki, Kraków 2018, s. 412-414.

⁸ Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andrea Toriellim*, tłum. J. Ganobis, Kraków 2016, s. 36.

⁹ EG, nr 88; C.B. Casado, *Papież Franciszek i rewolucja czułości*, „L'Osservatore Romano” 40 (2019), nry 7-8, s. 3.

¹⁰ Franciszek, *My, chrześcijanie, musimy być twórcami rewolucji czułości* (Przemówienie podczas spotkania ekumenicznego w Malmö, 31 X 2016), „L'Osservatore Romano” 37 (2016), nr 11, s. 12.

¹¹ Por. tenże, *Trzeba przezwyć zatwardziałość serc* (Homilia w Domu Świętej Marty, 17 I 2019), „L'Osservatore Romano” 40 (2019), nr 2, s. 60-61; tenże, *Bóg prosi o serce otwarte i pełne współczucia* (Homilia w Domu Świętej Marty, 18 II 2020), „L'Osservatore Romano” 41 (2020), nr 4, s. 31-32.

¹² Z. Nosowski, *Przedmowa do wydania polskiego*, w: W. Kasper, *Papież Franciszek. Rewolucja czułości i miłości. Korzenie teologiczne i perspektywy duszpasterskie*, tłum. K. Markiewicz, Warszawa 2015, s. 9.

¹³ GE, nr 9.

w Bogu Ojca wszystkich, a to pobudza go do życia w braterstwie otwartym na wszystkich¹⁴. Jest ono konkretną służbą, jaką świadczymy jedni drugim. Jej przykład dał Chrystus gestem umycia nóg apostołom i nakazał im, aby tak samo czynili (por. J 13,15). Zostawił także przypowieść o miłosiernym Samarytaninie, która jest paradygmatem chrześcijańskiego braterstwa. Jesteśmy zobowiązani do pójścia tą samą drogą, „co miłosierny Samarytanin, który symbolizuje Chrystusa”¹⁵.

Ze służebną postawą Chrystusa koresponduje doskonale postawa Maryi, Jego pierwszej uczennicy. W swym oddaniu się Bogu nazwała Ona siebie „służebnicą Pańską” (Łk 1,38). Jej *fiat* wypowiedziane Bogu przyjęło od początku postawę wrażliwości na potrzeby ludzkie. Jej dyspozycyjność względem Boga sprawdzała się w gotowości do zatroszczenia się o potrzeby bliźnich¹⁶. Dlatego papież Franciszek proponuje podjęcie opcji Maryi; przyjmuje, że czasy, w których żyjemy, są Jej czasami¹⁷. Stanowi Ona kod dostępu nie tylko do poznania humanizmu chrześcijańskiego, lecz również uczy praktykować jego podstawowe wartości: poszanowanie w każdej osobie jej życia, integralności fizycznej, jej godności oraz wynikających z niej praw i wyborów, jej tożsamości etnicznej i kulturowej. Z powyższych względów warto wstąpić do szkoły Maryi. Bez Niej Kościół byłby pozbawiony wzorca kobiecego. Może w Maryi „odkryć na nowo swe matczyne serce”¹⁸. „Za każdym razem, gdy spoglądamy na Maryję – głosi papież – znów zaczynamy wierzyć w rewolucyjną moc czułości i miłości”¹⁹. Wnosi Ona do Kościoła atmosferę bliskości. Jej matczyne spojrzenie uwalnia od sieroctwa i jednocześnie inspiruje,

¹⁴ Franciszek, *Braterstwo...*, s. 6.

¹⁵ Tenże, *Kto jest bliźnim?* (Audiencja generalna, 27 IV 2016), „L'Osservatore Romano” 37 (2016), nr 5, s. 40.

¹⁶ Por. tenże, *Maryja umiała słuchać* (Anioł Pański, 8 XII 2019), „L'Osservatore Romano” 41 (2020), nr 1, s. 33.

¹⁷ Por. tenże, *Świat bez matek nie ma przyszłości* (Przemówienie do Papieskiego Wydziału Teologicznego *Marianum*, 24 X 2020), „L'Osservatore Romano” 41 (2020), nr 11, s. 26. „Sie ist die Mutter aller, unabhängig von Ethnie oder Nationalität. So wird die Gestalt Marias zu einem Bezugspunkt für eine Kultur, die trennende Barrieren zu überwinden weiß. Auf dem Weg dieser Kultur der Geschwisterlichkeit ruft der Heilige Geist uns daher erneut auf, das Zeichen des Trostes und der sicheren Hoffnung anzunehmen, das den Namen, das Antlitz, das Herz Marias trägt, der Frau, Jüngerin, Mutter und Freundin. Auf diesem Weg sagt uns der Heilige Geist weiterhin, «dass die Zeit, in der wir leben, die Zeit Marias ist»” (tenże, *Botschaft an die Teilnehmer des 25. Internationalen Mariologisch-Marianischen Kongresses* (8 IX 2021), <https://www.vatican.va/content/francesco/de/messages/pont-messages/2021/documents/20210822-messaggiocongressomariano.html> [dostęp: 3.12.2021]).

¹⁸ Tenże, *Świat bez matek...*, s. 26. Por. EG, nr 285. Franciszek – za Hansem Ursem von Balthasarem – przyjmuje „maryjną zasadę Kościoła”. Wyjaśnia ją A. Awi Mello, *Mit Maria leben. Ein Gespräch mit Papst Franziskus*, Leipzig [2016], s. 201-206.

¹⁹ EG, nr 288. Por. A. Adam, *Theological Icons of the Virgin Mary in the Teachings of Pope Francis*, „Roczniki Teologiczne” 68 (2021), z. 2, s. 136.

by „wychodzić z domu”²⁰ i „iść na spotkanie z innymi, z takim samym jak Ona spojrzeniem, z takimi jak Jej uczuciami miłosierdzia, z takimi jak Jej gestami”²¹.

Zagadnienia te należą do wiodących tematów przepowiadania Franciszka. Nawiązuje do nich wielokrotnie i przy różnych okazjach, w wypowiedziach o różnej proveniencji. Chodzi mu nie tyle o doktrynę, ile raczej o postawę życiową. W 2015 roku we Florencji wyznał: „Nie chcę tutaj zarysowywać abstrakcyjnie «nowego humanizmu», jakiejś idei człowieka, ale chcę w sposób prosty przedstawić pewne cechy humanizmu chrześcijańskiego, który jest humanizmem «uczuć Chrystusa Jezusa» (por. Flp 2,5)”²². Chrześcijańskie człowieczeństwo rozbłyska nie jako nowa teoria, ale jako nowe istnienie, nowy sposób bycia, który najlepiej obrazuje Maryja. Należy na nowo odkrywać Jej wspaniałość, idąc do serca Jej tajemnicy. Jej matczyne serce wzmacnia braterstwo pomiędzy Kościołem i światem, albowiem „uczy sztuki spotkania i wspólnego podążania”²³. Potrzebujemy też Jej geniuszu i stylu kobiecego, by chrześcijańska refleksja „nie była abstrakcyjna i teoretyczna, ale delikatna, opisowa, życiowa”²⁴. „Chrześcijaństwo jest przede wszystkim po to, aby nim żyć”²⁵.

Nikt dotychczas nie podjął się opracowania Franciszkowego projektu służebnego udziału Maryi w dziele chrześcijańskiego humanizmu. Tymczasem jest to idea mająca kluczowe znaczenie dla jego mariologii. Niniejsza monografia stara się, przynajmniej częściowo, wypełnić istniejącą lukę. Nie ogarnia całości tematu, a więc nie wyczerpuje go. Jest istotnym przyczynkiem, który pozwala zrozumieć oryginalność mariologii papieża, która ma charakter pastoralny, polegający na odczytaniu znaków współczesności i ukazaniu, w jaki sposób chrześcijanie mogą postawy Maryi przetransmitować w swe życie. Papieża interesuje głównie relacyjność zarówno każdego poszczególnego chrześcijanina, jak i całego Kościoła, stąd koncentruje się na Maryi, która toruje drogę i wspomaga w dawaniu świadectwa wytrwałej miłości i czułości.

Podążając tym samym tropem, niniejsza książka omawia przewodnie motywy papieskiego projektu. Jest zbiorem jedenastu artykułów. Są w niej wykorzystane materiały opublikowane wcześniej przeze mnie w pracach zbiorowych i polskich czasopismach teologicznych²⁶. Jednak ich aktualna wersja jest poprawiona i uzupełniona.

²⁰ Franciszek, *Rewolucja czułości* (Homilia w sanktuarium Matki Bożej Miłosierdzia w El Cobre, 22 IX 2015), „L'Osservatore Romano” 36 (2015), nr 10, s. 25.

²¹ Tenże, *Tam gdzie jest matka, jest zawsze smak domu* (Homilia na liturgiczne wspomnienie Najświętszej Maryi Panny z Guadalupe, 12 XII 2016), „L'Osservatore Romano” 38 (2017), nr 1, s. 24.

²² Tenże, *Marzy mi się Kościół niespokojny* (Przemówienie podczas spotkania we Florencji z uczestnikami Kongresu Kościoła we Włoszech, 10 XI 2015), „L'Osservatore Romano” 36 (2015), nr 12, s. 34.

²³ Tenże, *Świat bez matek...*, s. 26.

²⁴ Tamże.

²⁵ GE, nr 109.

²⁶ Trzy pierwsze artykuły dotyczą Maryi częściowo, ale wchodzą w zakres papieskiego projektu „nowego humanizmu”: *Czułość Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, w: *Teologia Dogmatyczna*, t. 13: *Kościół*

Otrzymują one ponadto w monografii właściwą perspektywę, stanowiącą spójną całość. Dołączyłem do nich nowe, nieopublikowane dotąd przyczynki, które wzbogacają wydatnie rozprawę. Pokrewieństwo tematyczne sprawia, że niektóre z nich – w mniejszym lub większym stopniu – zachodzą na siebie treściowo, co powoduje, że nieuniknione są powtórki myślowe. Należy dodać, że poszczególne rozdziały są niezależne od siebie. Każdy z nich ma własne przypisy i odrębną ich numerację. Książka jest obciążona w wielu miejscach dosłownymi przytoczeniami i szczegółowymi przypisami. W pierwszym przypadku chodzi o to, by przemawiały przywołane źródła, wypowiedzi papieża, za pomocą których łatwiej wyłuskać wiodące motywy jego maryjnego projektu. W drugim przypadku chodzi o podanie miejsc paralelnych, w których występują jego wypowiedzi na ten sam temat, a także przybliżenie i ułatwienie kontaktu z wieloma opracowaniami papieskiej mariologii. Zakończenie książki zbiera końcowe wnioski i wskazuje na oryginalność nauczania Franciszka o Maryi w służbie chrześcijańskiego humanizmu. Zamyka ją bibliografia, która obejmuje wykaz wypowiedzi papieża Franciszka z lat 2013-2021, innych wypowiedzi Magisterium Kościoła, opracowań nauczania papieża Franciszka i literatury pomocniczej.

Czas kryzysu antropologicznego, który obecnie przeżywamy, jest dla papieża Franciszka momentem prawdy: nasze kategorie i sposoby myślenia, priorytety i styl życia zostają poddane próbie. Pytanie brzmi, czy wyjdziemy z tego kryzysu, a jeżeli tak, to w jak sposób i jakimi: lepszymi czy gorszymi? Nadszedł czas powrotu do marzeń, czas przewartościowania naszych priorytetów i zobowiązania się do działania w życiu na podstawie tego, o czym marzymy²⁷. Nieocenioną pomocą w marzeniu o „nowym humanizmie” i jego praktykowaniu jest Maryja. Należy żywić nadzieję, że publikacja, którą oddaję do rąk czytelników, stanie się pożyteczną inspiracją dla wszystkich, którzy pragną podjąć papieskie marzenie o rewolucji czułości, żeby budować globalną cywilizację przymierza.

W uroczystość Zwiastowania Pańskiego
25 marca 2022 roku

papieża Franciszka, red. P. Kiejkowski, Poznań 2018, s. 27-47; *Radosne oblicze świętości w ujęciu papieża Franciszka*, w: *Teologia Dogmatyczna*, t. 14: „*Gaudete et exsultate*”, red. P. Kiejkowski, Poznań 2019, s. 57-85; Encyklika „*Fratelli tutti*” – *papieskie wołanie o przemianę znieczulonego serca*, w: *Teologia Dogmatyczna*, t. 16: „*Fratelli tutti*”, red. P. Kiejkowski, Poznań 2021, s. 13-41; *Czułość Matki lekarstwem na kulturę duchowego sieroctwa*, w: *Teologia Dogmatyczna*, t. 15: *Kultura spotkania w ujęciu papieża Franciszka*, red. P. Kiejkowski, Poznań 2020, s. 27-51; *Maryja „wzorem dla młodego Kościoła” według papieża Franciszka*, „*Wrocławski Przegląd Teologiczny*” 29 (2021), nr 1, s. 367-391; *Teologiczna wymowa maryjnego tytułu „Pociecha migrantów” według papieża Franciszka*, „*Collectanea Theologica*” 91 (2021), nr 1, s. 77-100. Rozdział *Maryjne inspiracje dla kultury spotkania* ukazał się w języku angielskim *Marian Inspirations for the Culture of Encounter according to Pope Francis*, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 36 (2020), s. 111-135.

²⁷ *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości. Papież Franciszek w rozmowie z Austenem Ivereighem*, tłum. P. Guzik, Kraków 2020, s. 5-12.